Mustafa SAFA*

Kitap Değerlendirmesi: Celaleddin VATANDAŞ, Tevhid ve Toplum, Pınar Yayınları, İstanbul 2013, 136 s. (978 975-352-111-1).

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.44574>

Özet: “Tevhid ve Toplum” isimli kitap bir giriş ve beş bölüm diyebileceğimiz ara başlıktan oluşmuştur. Yazar Celaleddin Vatandaş, kitabın giriş bölümünde İslam’ın özü olan “tevhid”in sosyolojik olarak dört temel esası olduğunu söyler. Bu dört esastan birisinin kabul edilmemesi ya da terk edilmesi sonucu toplumların varlık aleminde esas olan tevhidden uzaklaşarak arızı/ilintisel olan şirke düştüğüne dikkat çeker. İnanç ve davranış olarak, insan ile Allah arasındaki uyumlu ilişki ve insan ile evren arasındaki uyumlu ilişki anlamına gelen tevhidin dört esasının: 1. Allah’ın varlığı ve birliğinin; 2. bütün varlıkların yaratıcı olduğunu; 3. bütün varlıkları yönetip kontrol eden olduğunu; 4. insanı yöneten ve kontrol eden olduğunu kabul edilmesi olduğunu söyler. Yazar, “Tevhidin Hakikati ve Gerçeği” başlıklı birinci bölümde, varlık alemine Allah’ın yerleştirdiği tevhid temelli uyumu Kur’an ayetleriyle temellendirir. “Tehid-Şirk Çatışması ve Nedeni” başlıklı ikinci bölümde tevhidi toplumlara aktarmada ortaya çıkan çatışmanın nedenlerini açıklar. “Mekke Toplumu” başlıklı üçüncü bölümde Mekke toplumunun sınıflı ve tabakalı bir toplum olduğunu anlatır. “Firavun Dönemi Mısır Toplumu” başlıklı dördüncü bölümde, ekonomik açıdan şirke düşmüş olan Medyen ve Eyke toplumlarında Hz. Şuayb’ın tevhidi tebliğ mücadelesini anlatır. “Şirkin Değişmeyen Bir Oyunu: Tevhidi Çarpıtma Gayretleri” başlıklı beşinci bölümde, Hz. Musa’nın Firavun ve Mısır toplumuyla yaşadığı mücadeleyi Kur’an ayetleri üzerinden anlatır.

Anahtar Kelimeler: Tevhid, Şirk, Hz. Muhammed, Mekke Toplumu, Hz. Musa, Firavun, Mısır Toplumu.

* Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı Öğretim Üyesi
– msafa@agri.edu.tr

Abstract: *Tawheed and Society* by Celaledin Vatandaş, Istanbul: Pinar Publishing, 2013, 136 pages: The book titled “Tawheed and Society” consists of an introduction and five chapters. In the introductory chapter, author Celaledin Vatandaş states that "Tawheed", which is the essence of Islam, has four sociological foundations. He points out that as a result of a failure to accept or abandoning one of these four principles, societies move away from the monotheism essential to the realm of existence and fall into an incidental (relational) shirk (polytheism). The four foundations of Tawheed, described as the harmonious relationship between man and God and between man and universe in terms of belief and behavior, are listed by the author as: the acceptance of 1. the existence and unity of God; 2. God as the creator of all beings; 3. that he manages and controls all existence; 4. that he is the one who manages and controls human beings. In the first chapter titled “The Truth and Reality of Tawheed”, the author bases the harmony rooted in Tawheed that is placed by Allah over the world of existence using the verses of the Qur'an. The second chapter titled “The Tawheed-Shirk Conflict and its Causes” explains the reasons for the conflict that occurred in connect Tawheed to the communities. In the third chapter titled “Meccan Society”, he explains the class and social stratification predominant in the Meccan society. In the fourth chapter titled “Egyptian Society of Pharaonic Era”, the author illustrates the struggle of Prophet Shuayb faced in spreading Tawhhd in the Midian and Eyke societies that fell into shirk in economic affairs. In the fifth chapter titled “An Unchanging Trick Used by Shirk: Efforts to Distort Tawheed”, the author describes the struggle of Prophet Moses against the Pharaoh and the Egyptian society through evidence from the Qur'an.

Keywords: Tawheed, Shirk, Prophet Muhammed, Meccan Society, Prophet Moses, Pharaoh, Egyptian Society.

Yüksek lisans ve doktora ihtisasını Osmanlı ve Türk Modernleşmesi üzerine yapmış olan Celaledin Vatandaş, son yirmi yılda neşretmiş olduğu “Kur'an ve Toplum” merkezli çalışma ve eserleriyle öne çıkan bir sosyologdur. Yazarın Hz. Peygamber dönemi Mekke toplumu ve Hz. Musa dönemi Mısır toplumu tevhid-şirk çatışmasını konu edinen “Tevhid ve Toplum” isimli eseri, özellikle din sosyolojisi çalışmaları açısından önemli bir eserdir. “Tevhid ve Toplum” ismiyle yayınlanmış olan eser, İslam mesajının özü olan tevhidin toplumun sosyal yapısındaki tezahürlerini anlatmaya matuf bir eser olduğu izlenimi vermektedir. Ancak eserin içeriğinde ilk iki

bölümünde tevhidin hakikati ve tevhid-şirk çatışması anlatıldıktan sonra diğer üç bölümde Hz. Peygamberin Mekke toplumundaki, Hz. Şuayb'ın Medyen-Eyke toplumlarındaki ve Hz. Musa'nın Mısır Firavun toplumundaki mücadelesi Kur'an ayetleri üzerinden anlatılmaktadır. Geçmiş toplumlarda yaşanan bu tevhid mücadelesinin bugün de aynı şart ve boyutlarda yaşanabileceği vurgulanmaktadır.

Yazar, eserinin giriş bölümünde Hz. Peygamberin elçi olarak görevlendirildiği tevhidten uzaklaşmış, Kur'an-ı Kerim'in müşrik olarak nitelendirdiği Mekke toplumunun esasında tevhid hakikatine yabancı olmadığını; Mekkelilerin Allah'ın varlığı ve birliğini, bütün varlıkların yaratıcısı olduğunu kabul etmelerine rağmen, Allah'ın insanı ve bütün varlıkları yöneten ve kontrol eden olduğunu kabul etmemeleri sebebiyle şirke düştüklerini söyler. Bu bağlamda tevhidin dört temel esasını şöyle sıralar: 1. Allah'ın varlığının zorunluluğu ve varlığının birliği, 2. Allah'ın bütün varlıkların yaratıcı oluşu, 3. Allah'ın bütün varlıkları yönetip kontrol eden oluşu, 4. Allah'ın insanı yönetip kontrol eden oluşu (s. 8).

Yazar, sayılan bu dört esasın şeksiz ve şüphesiz olarak kabul edilmesi sonucu düşünce ve inanç dünyasından varlık alemine (sosyal hayata) yansıyacağını, Allah-insan ve insan-evren ilişkisinde bir uyum ve düzenin (tevhid) ortaya çıkacağını şu ifadelerle anlatır: “İnsan Allah'ın mülkünde yer alan ve bu mülkün parçası olan bir varlıktır. Ancak aynı zamanda bilinçli, irade sahibi bir varlıktır. Dolayısıyla vücuduyla zorunlu olarak uyduğu ilahi yasaların kendi bireysel ve toplumsal hayatı için olan kısmına uyması kendi irade ve takdirine bırakılmıştır. İsterse ilahi yasalara uyar, isterse uymaz. Seçim tamamıyla kendisine aittir. Eğer ilahi yasalara bireysel ve toplumsal hayatında da uyarsa vücuduyla yaşantısı arasında bir uyum kendisiyle evren arasında bir uyum açığa çıkar. Her şey bir düzen ve mükemmelliğe sahip olur. Yok eğer ilahi yasaya uymazsa vücuduyla yaşantısı arasında, kendisiyle evren arasında kopukluk, çelişki, çatışma başlar ve bu da dünyada başlayan ve ahirette devam eden zorluklara, sıkıntılara, azaplara neden olur.” (s. 126).

Yazar, yukarıda açıkladığı çerçevede tevhidin inanç boyutunda gerçekleşip gerçekleşmemesi sonucu ortaya çıkacak durumları öz bir şekilde anlattıktan sonra tevhidin bir bütün olarak Allah-insan-evren (toplum) ilişkisinde sosyal alarak gerçekleşme imkanını şu şekilde açıklar: “İnsan varoluş ve yaratılış gayesinin gereğini

yerine getirmek istiyorsa, Allah'ın mülkü olduğunu bilmeli ve bir 'abd' bilinciyle davranmalıdır. Eğer 'abd' olduğunu unutur veya reddeder de kendisini mülkün sahibi veya ortağı kılmaya kalkışrsa yaratılış gayesini tersine çevirecek sapma başlıyor demektir. Bu sapmanın neticesi ise, sadece dünya hayatı düşünüldüğü zaman, aldanma, yanlışlık, kötülük, zulüm, sömürü, keder, gözyaşı, acı, çile, ahlaksızlık, sapıklık ve benzerleridir. Şirk işte böylesi bir sapmadır ve dolayısıyla arızidir, yanlıştır tehlikeli bir gidiştir. Peygamberler ise böylesi tehlikeli bir gidişin önünü kesmek, böylesi yanlış bir sapmayı önlemek ve gerçekleşmiş olanları tekrar güzergâhına oturtmak için gelirler; “Andolsun ki her ümmete Allah'a kulluk edin, tağutlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir (16/36).” Peygamberler, insanların idrakine, duygularına hitap edip, bulundukları yolun yanlışlığını gösterir ve dosdoğru yolu tarif ederler; “İşte benim doğru yolum bu. Ona uyun, (başka)yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın! (Azabından) korunmanız için (Allah) size böyle tavsiye ediyor (6/153).” Bunun gereği ise, Tevhid gerçeğini açıklamak ve gereğini göstermektir: İnsan ile Rabbi olan Allah arasında uyum. İnsan ile toplum arasında uyum. İnsanın inanç, düşünce ve yaşantısı ile mutlak hakikat ve yaratılış gayesinde uyum.” (s. 126-127).

Yazar, beş ara başlıktan oluşan kitabın birinci ara başlığı olan “Tevhidin Hakikati ve Gerçeği” isimli bölümde Ayet, İslam ve Tevhid kavramlarını ele almıştır. Yazara göre indirilen (Kur'an'daki) ayetlerle, yaratılan (evrendeki) ayetler arasında büyük bir uyum ve sıkı bir ilişki vardır. Allah, evrene çok hassas mükemmel bir sistem (ayetler) koymuş ve bunları evrene hâkim kılmıştır. Kur'an ayetleriyle de insanlara tüm hayatlarında uymaları gereken yasalar göndermiştir (s. 15). Yazar, Allah'ın iradesine kayıtsız şartsız itaat eden her şeyin Müslüman olması hasebiyle, evrenin de Müslüman olduğunu söyler. Müslüman evrende Müslüman insan ve Müslüman olmayan insan tiplemesini uyum ve uyumsuzluk üzerinden anlatarak evrendeki mükemmel sisteme dikkat çeker (s. 16-26) ve Kur'an'ın şu soruyu sorduğunu ifade eder: “Evrendeki mükemmel sistemi her an görüyor ve hissediyordunuz. O halde bu mükemmel sistemin bir parçası olan ve aynı irade tarafından takdir olunun Kur'an ayetlerine uymayı reddederek hem evreni hem de kendinizi helak olmaya doğru neden sürüklüyordunuz?” (s. 27).

Yazar, tevhidin kelime olarak “bir”leştirme, bir ve tek bilme anlamında; “La ilahe illallah” çağrısıyla Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla benzersiz tek olduğuna inanmanın

tevhid olduğunu söyledikten sonra, tevhidin insanların bireysel ve toplumsal hayatlarına yansımalarının şu şekilde olacağını açıklar. Allah'ın gönderdiği yasaların kabul edilip, bu yasaların Müslümanlar eliyle tüm evrenin tabi olduğu yasalarla uyumlu bir birlik haline getirilmesiyle tevhidin ancak gerçekleşeceğini dile getirerek, bu iki alanın birbirinden ayrılmasının bütünlüğün parçalanıp dağılması, uyumun bozulup düzensizlik ve karışıklığın hâkim kılınması anlamına geleceğini ileri sürer (s. 28).

Yazar, “Tevhid-Şirk Çatışması ve Nedeni” isimli bölümde Hz. Peygamberin, aslında tevhidin esaslarından ilk ikisini kabul eden Mekke toplumuna tevhidin diğer iki esasını tebliğ etmek ve onların tevhid gerçeğini hakkıyla kavramalarını sağlamak için geldiğine dikkat çeker. Mekkelilerin “La ilahe illallah” çağrısının kendilerine ait iki önemli yasama, yürütme ve yargı kurumu olan “Dar’un Nedve” ve onun bir üst onay makamı olan “Meşure” nin geçersizliğinin ilanı anlamına geldiğini bildikleri için bu çağrıya karşı tavır aldıklarını ve düşman olduklarını anlatır. Yazar, “Mekke Toplumu” başlıklı bölümde, Mekkelilerin tevhidin tebliğine tepkilerinin nedenlerinden birisinin de sınıflı, tabakalı bir yapı olan Mekke’nin toplumsal yapısını bozduğu gerekçesi olduğunu söyler. Mekke toplumunu oluşturan tabakaların; hürler, köleler, mevali ve kadınlar olduğunu belirtir.

319

Yazar, “Firavun Dönemi Mısır Toplumu” ara başlıklı bölümde Hz. Musa’nın Firavun ve toplumuna karşı Kur’an’da anlatılan tevhid mücadelesine ayetler üzerinden giriş mahiyetinde 18 sayfalık (s. 73-90) bir izah yapar. Bu izahtan sonra okuyucunun coğrafi ve tarihi bilgisini dikkate almadan Medyen-Eyke Toplumu alt başlığıyla Hz. Musa’nın çağdaşı ve Kur’an’ın ifadesiyle Hz. Musa’nın on yıl süreyle sığındığı, aslında eğitim aldığı Hz. Şuayb’ın tevhid mücadelesi ve bu mücadelenin yaşandığı Medyen-Eyke toplumlarının özelliklerini anlatır (s. 91-97). Hz. Musa’nın da şahit olduğu Medyen-Eyke toplumlarında yürütülen bu mücadelede özellikle ekonomik sapmaların tevhid çizgisine getirilme çabaları olduğu Kur’an ayetlerinden delillerle anlatılır.

Tevhid ve Toplum isimli eserin “Şirkin Değişmeyen Bir Oyunu: Tevhidi Çarpıtma Gayretleri” başlıklı beşinci bölümünde yazar, özellikle Hz. Musa’nın doğrudan Firavun’a tebliğindeki konuşmalarını ve Firavun’un Hz. Musa’yı susturma ve mahkûm etme gayretlerini “Beşerî Sistemlerin Hileleri, Hak-Batıl Mücadelesinin Seyri ve İslam’ı Farklı Gösterme Gayretleri” alt başlıklarında ele alır. “Yeni Hileler, Büyük

Müsabaka, Batılın Yok Oluşu, Hakkın Zaferi Karşısında Batılın Çırpınışı, Zorbaları Şaşırtan Bir İman” alt başlıklarında ise, Hz. Musa’yı etkisiz hale getirmek için sihirbazlarla büyük bir sınava tabi tutulması, Hz. Musa’nın sihirbazlar karşısındaki zaferi ve sihirbazların ölüm tehdidine rağmen tevhide imandaki sebatları üzerinde durulur.

Sonuç olarak bu eser, İslam’ın özü olan tevhidin gerek Müslümanın inanç dünyasında gerekse sosyal hayatında tevhidin dört temel esastan birisinin ya da tamamının yokluğunda arızı (ilintisel) olarak şirkin yer ettiğini ve böylece sosyal hayatta uyum ve düzenin bozulduğunu, yeniden Allah’ın istediği tevhide ulaşmanın büyük mücadeleler gerektirdiğini ele almaktadır. Halbuki esere verilen “Tevhid ve Toplum” ismi düşünüldüğünde eserin içeriğinin tevhidin siyaset, iktisat, hukuk, aile, eğitim gibi toplumun sosyal yapı unsurlarında nasıl gerçekleşeceği ya da gerçekleştiğinin tasvir edilmesi beklentisini karşılamadığı görülmektedir. Ayrıca “Tevhid ve Toplum” isimli bu eserin ilk iki bölümü, yazarın 2015 yılında dokuzuncu baskısı yayınlanan “Tevhid ve Değişim” isimli (256 sayfa) eserinin, “Tevhid-Küfür Mücadelesinde ‘La İlahe İllallah’ Hakikati” başlıklı bölümün (s. 9-120 sayfalar arası) özeti mahiyetindedir. Kitabın son üç bölümünde ise, Hz. Peygamberin Mekke, Hz. Şuayb’ın Medyen-Eyke ve Hz. Musa’nın Firavun hakimiyetindeki Mısır toplumundaki mücadelelerinin Kur’an merkezli anlatımıyla oluşturulduğu görülmektedir. Halbuki kitabın “Tevhid ve Toplum” şeklinde isimlendirilmesi, Kur’an-Toplum ilişkisine delalet etmekte olup, din sosyolojisinin ana konusu olan Din-Toplum ilişkilerine doğrudan gönderme yapmaktadır. Buna bağlı olarak toplumbilim alanında uzman bir akademisyen olan yazarın eserini -her ne kadar toplumun geneline hitaben yazdığı düşünülse de- daha sistematik bir muhteva ile yazmış olması beklenmektedir.